

Кітов М.Г.

д. філос. н., доцент, завідувач кафедри філософії
Національного університету харчових технологій

**Комуністична утопія як специфічна форма прояву віртуальної
реальності**

The cultural studies' aspect of formation of Russian communist utopia as a specific form of virtual reality manifestation is analyzed in the article. The author pays attention to the danger of excessive 'incorporation' into virtual reality. It may lead not only to psychological discomfort but also to physical suffering. The psychological stresses among some part of the population during the disintegration of the USSR can be explained by this excessive 'incorporation' into the world of social soviet utopia.

Однією з **актуальних проблем**, без усвідомлення якої важко збагнути специфіку культурологічного поля формування руської національної філософії, є **аналіз соціальних утопій**, які виникали протягом багатовікової історії становлення й розвитку російського народу. Окреслена проблема досить широка, тому автор статті ставить за **мету** проаналізувати лише одну з таких утопій, а саме – комуністичну, адже поширені у філософській та історичній літературі інтерпретації з окресленої проблеми не є однозначними.

Руський народ не реалізував своєї месіанської ідеї про Москву як Третій Рим. Це чітко засвідчив церковний розкол ще у XVII ст. Але месіанська ідея руського народу не зникла, вона «...прийняла або апокаліптичну форму або форму революційну» [4, с. 117]. На початку XX ст. ця ідея набула чітко вираженої революційної форми, а саме: «Замість Третього Риму, в Росії вдалося реалізувати Третій Інтернаціонал і на Третій Інтернаціонал перейшло багато рис Третього Риму. Третій Інтернаціонал є також священне царство і воно також засновано на ортодоксальній вірі» [там само, с. 118], – підкреслював М.О. Бердяєв. Відповідно змінилися і акценти у самоусвідомленні місії руського народу. Вона почала усвідомлюватися «...як

реалізація соціальної правди в людському суспільстві, не лише в Росії, але і в усьому світі» [там само; с. 120–121]. Проте спроба побудувати суспільство соціальної справедливості насправді виявилася черговою соціальною утопією.

Соціальні утопії, якщо вони активно впроваджуються у життя, несуть страшні біді народам, і носять вони комплексний, системний характер. Не винятком є і комуністична утопія, що активно впроваджувалася в життя у колишньому СРСР та інших країнах світу на теоретичних засадах марксизму-ленінізму. В процесі її реалізації було пролито море крові, закатовано десятки мільйонів безвинних людей.

Для глибшого осягнення становища людини в системі ціннісних орієнтацій комуністичної утопії певну евристичну роль може відіграти термін «віртуальна реальність». Цей термін хоча і має досить довгу історію, адже відображує глибинні шари людського існування, входить у науковий обіг лише з широким розповсюдженням комп'ютерних технологій. Сьогодні проблема віртуальної реальності всебічно аналізується у працях Ж. Бодрійяра, А. Босковича, Е. Брукман, І.В. Бурлакова, М. Гейма, І.В. Девтерова, Р. Железни, М. Крюгера, Ю.О. Мєлкова, Л.М. Нікітіна, М.О. Носова, О.В. Одаренко, Г. Рейгольда, Е. Романенко, С.С. Хоружого та багатьох інших. Як підкреслює М.О. Носов «...ідея віртуальної реальності торкається глибинних шарів людського буття, що належать до галузі філософії. В античній і середньовічній філософії категорія віртуальності була однією з центральних. У теперішній час категорія віртуальності повертається у сучасну науку і філософію, що знайшло свій вираз у виникненні спеціального напрямку – віртуалістики, яка включає в себе філософський, науковий та практичний розділи» [15, с. 14].

Однією із бід, яку принесла комуністична утопія, стала аберація суспільної свідомості значної частини населення СРСР. Люди поступово втратили зв'язок з реальним світом і почали жити у сфері «неповноти буття», «недовтіленості існування», у світі, який отримав ознаки віртуального. Така

«неповнота буття» чітко проявляється у соціальних утопіях, тому їх слід розглядати як специфічну форму прояву віртуальної реальності

У віртуальній реальності людина проявляє себе в образі іншого, під іншим ім'ям, навіть прізвиськом. Тобто, будь-яка втеча від реального буття до світу віртуальної реальності супроводжується зміною імені. Це стосується не лише комп'ютерного простору, а й поцейбічної буттєвості. Якщо людина приймає релігійний сан, йде у монастир і стає послушником, чи включається у віртуальну комп'ютерну спільноту, вона обов'язково приймає нове ім'я чи псевдонім, яке ніби дає їй підставу розпочати життя заново, з новим соціальним статусом у суспільстві. Чи призводить така переідентифікація до втрати власного «Я»? Ю.О. Мелков зауважує, що «...прагнення до переідентифікації є скоріше не втратою індивідуальності, а її *пошуком*, намаганням людини реалізувати свої творчі потреби відносно власної особистості» [12, с. 149]. З таким зауваженням можна погодитися, але цілком закономірно виникає питання: чи існує межа таких пошуків, за якою, непомітно для самої людини, відбувається втрата нею свого «Я»? Така межа, на мій погляд, існує. Тому праві ті автори, які акцентують увагу на небезпеці надмірного «занурення» у віртуальну реальність, яке може привести не лише до психологічного дискомфорту та стресу, а й фізичного страждання. Саме такою надмірною «зануреністю» у світ соціальної радянської утопії можна пояснити психологічні стреси і навіть фізичні страждання деякої частини людей при розвалі СРСР.

Ж. Бодрійяр зауважував, що віртуальна реальність є реальність симульована. Симуляція – це творення реального за допомогою міфічних моделей, що не мають зв'язку з реальністю. У результаті такого творення зникає межа між моделлю і реальністю. Отже, саме міфічність моделі суспільного розвитку поєднує соціальну утопію з віртуальною реальністю. Тому не випадково сербський дослідник А. Боскович вважає, що історія та географія є такими сферами, які породжують віртуальні утворення певного типу. Так, віртуальна «Велика Сербія» включає Хорватію, Боснію-

Герцоговину, Македонію, тобто ті країни, які входили до складу Югославії. Безперечно, що Всесвітня Країна Рад також є віртуальним утворенням, адже передбачає включення до неї ті країни світу, які сповідують марксизм-ленінізм – теоретичну основу перебудови світу. Із прибічниками цих віртуальних структур сперечатися не варто, адже «...вони завжди праві, оскільки вони навіки заперті у своєму власному віртуальному середовищі» [цит. за: 12, с. 156], – зауважує А. Боскович. Проте, ці логічно суперечливі постулати, які плідно «працюють» лише у замкнених віртуальних утвореннях, не такі вже й безпечні, адже претендують на те, щоб замінити собою об'єктивну реальність.

Серед вчених не існує єдиної точки зору на проблему визначення онтологічного стану віртуальної реальності. Одна група дослідників (Ж. Бодрійяр, А. Боскович та інші) підкреслюють самозамкненість віртуальної реальності, «...тобто принципову несумісність із будь-якою іншою реальністю, у тому числі і з реальністю повсякденності» [там само, с. 157]. Інша група дослідників (М. Гейм, О.М. Носов та ряд інших), не заперечуючи автономності віртуальної реальності, вказують на її породження іншою реальністю, з якою вона може взаємодіяти. Незалежно від природи віртуальної реальності їй, на думку М.О. Носова, притаманні такі онтологічні ознаки: а) вона завжди продукується активністю іншої, материнської реальності; б) вона завжди існує доти, доти існує активна реальність, що її породжує; в) їй притаманні власні закони існування, простір, час тощо; г) вона може взаємодіяти з усіма іншими реальностями, у тому числі і зі своєю материнською реальністю, як така, що не залежить від них онтологічно [див.: 15, с. 33]. Причому, незважаючи на те, що основа, на якій будується віртуальний світ, може бути перейменована або перенесена з одного контексту в інший, метаконтекст, що визначає набір можливих контекстів, доступних для побудови, залишається незмінним і базується на всьому багатстві культури [див.: 12, с. 161]. Тому не можна погодитися з тими авторами, які стверджують, що віртуальний світ є не олюднений.

«Віртуальне життя, – як вірно зауважує Ю.О. Мелков, – сповнене справжньої емоційної напруги... Це життя не є механічним, технічним, воно не заперечує реальності та людськості, а доповнює буденний світ, збагачує його» [там само, с. 162–163]. Це стосується також і діяльності з реалізації соціальної утопії. Людина в цій діяльності усвідомлює себе не лише як гвинтик цілісного механізму, а як його серцевина, як співавтор нової реальності. Діяння людини з реалізації утопічної по суті мети, не зменшує бажання жити в цій віртуальній реальності, а наповнює її життя сенсом, повнотою буття. Більше того, людина відчуває себе співавтором, співтворцем безумовної реальності, яка ось-ось має наступити. Тобто, людина навіть за реалізації соціальної утопії живе майбутнім. У цьому проживанні майбутнього полягає глибинний екзистенційний зміст людського існування. Людина живе доти, доки вона живе майбутнім, а минуле у реальному житті – це лише підстава пережити своє життя заново, повторно, але вже у спогадах. Цей екзистенціал призводить до парадоксу, який полягає в тому, що людина не відчуває жалю чи сорому за безцільно потрачені сили і роки життя на реалізацію химерної мети. Таке повне самозречення людини є тим більшим, чим свідоміше, вільніше, натхненніше ставилася вона до створення «іншої реальності», зокрема комуністичного едему. В такій колективній діяльності формується співтворчість у якій людина виступає не пасивним спостерігачем історичного процесу, а героєм, від дій якого залежить майбутнє всього людства. Звідси виникає потреба оспівування героїки праці, героїки вчинку тощо. Досить важливим фактором є той, що людина за такої співтворчості не відчуває себе маріонеткою маніпуляцій дій певних сил, адже роль режисера «дійства» з побудови Всесвітнього Комуністичного Раю виконує сама історія (її невблаганні закономірності), усвідомити які може кожна особистість. Для цього потрібно небагато – оволодіти марксизмом-ленінізмом, який вперше розкрив ці історичні закономірності. Коло замкнулося. Людина усвідомлює сама себе співтворцем майбутнього соціального устрою, а тому переживає невдачі як власні, впливає на долю собі подібних, свідомо обмежує рівень

власної свободи, адже не завжди спроможна зрозуміти те, що насправді «правила гри» формуються обраними – групою партійних лідерів. «Чим більший розмах, чим більша широта історичних дій, тим більше число людей, яке в цих діях бере участь, і, навпаки, чим глибше перетворення, яке ми хочемо зробити, тим більше треба підняти інтерес до нього і свідоме ставлення, переконати в цій необхідності нові й нові мільйони і десятки мільйонів» [10, с. 133–134], – підкреслював В.І. Ленін у доповіді на VIII Всеросійському з'їзді Рад. Тому така велика роль відводилася ідеологічній «обробці» населення: всі повинні стати «свідомими» будівниками комуністичного суспільства. Безперечно, включення людини у сферу віртуальної реальності відриває її від справжнього життя і приводить, в кінці кінців, до втрати власного «Я». Але це не означає, що перебування людини у «неповноті буття» має для неї лише негативні наслідки. Для багатьох така «неповнота буття» стає тією нішею, де людина відчуває себе «справжньою», «людяною», «дійсною». Така «заміна» є реакцією на невдоволеність результатами перебування людини у системі взаємовідносин традиційних спільнот. В дійсності же – це втеча від самотності, розгубленості перед труднощами повсякденного життя.

Поширення Інтернету привело до широкого поширення віртуальних спільнот. «Віртуальні спільноти – це групи людей, об'єднані не за географічними чи побутовими факторами, а, перш за все, за спільними інтересами, смаками, поглядами. Вже одна ця обставина змушує дивитись на феномен віртуальної спільноти як на такий, що може сприяти творчості людини, реалізації її особистості, відкриває нові обрії для соціальної поведінки людини в реаліях сьогодення – та їх філософського осмислення. В Інтернеті людина отримує можливість не лише почути іншого, але й “показати себе”, висловитись, побудувати свою “домашню сторінку”, оприлюднити свої думки» [12, с. 148], – підкреслює Ю.О. Мелков. СРСР також були притаманні ознаки загальної віртуальної спільноти. Тому закономірно, що існував навіть науковий термін для позначення людей цієї

спільноти – «гомо советікус». Для людей цієї спільноти характерною ознакою є руйнація свідомості.

Особливої руйнації зазнала руська національна самосвідомість, яка поступово стала наповнюватися хворобливою месіанською політичною ідеєю: побудувати Всесвітню Країну Рад за руським зразком. Це привело до того, що цінність буття окремої радянської людини стала виноситися за межі її емпіричного існування і переноситися в потойбічну, уявну сферу світлого комуністичного майбутнього. В цю сферу переносилися також прагнення, надії, переживання, страждання, цілі, ідеали окремої людини. Саме завдяки такій аберації свідомості стає можливою інтерпретація історичного прогресу, як свідомої реалізації законів суспільного розвитку, котрі, мовляв, відкриті марксизмом-ленінізмом як цілісним вченням. Тобто, якщо історичне буття людини є таємницею, то збагнути, розкрити її можуть лише люди, котрі досконало володіють діалектикою – цим універсальним методом пізнання і перетворення дійсності. Але в результаті такої аберації вся історія розвитку людства зазнала небаченої містифікації, адже виявилася повністю підпорядкована одній пан історичній меті – побудові комуністичного суспільства у всьому світі. Окрема людина, будучи істотою суспільною, досягнення свого індивідуального щастя мала поєднувати з колективним діянням по будівництву комуністичного суспільства. Отже, людська історія у марксистській соціології набувала значення дійсної лише через призму майбутнього суспільства соціальної справедливості. Ця утопічна мета ніби «обумовлювала» хід людської історії як неухильне самотрансцендентування і тим самим практично нівелювала цінність реального суспільного життя людей.

Марксизм-ленінізм фактично є абсолютизований апофеоз пошуків матеріалістичної опори суспільного прогресу. Історія стає історією лише постільки, оскільки у світовій «схематиці» свідомо зроблено розрив і встановлено марксизмом-ленінізмом новий напрямок розвитку, який зреалізується «свідомою» діяльністю широких народних мас, адже їхні

діяння «осяяні» світлом єдино вірного вчення. Оскільки емпіричне буття окремої людини виступає як відносне, бо включене у реалізацію загальної ідеї, то відношення «людина-колектив» розглядається у специфічно марксистсько-ленінському розумінні – як корекція дій одиничного (окремої людини) з інобуттям абстрактного загального, рух до якого і виступає прогресом історичного розвитку як окремої людини, так і суспільства. В цьому сенсі марксизм-ленінізм, матеріалістичний світогляд – це безтурботне поклоніння перед ілюзорним, фіктивним прогресом. Не лише гасло, а й реальна практика побудови справедливого суспільного ладу в світовому масштабі виявилися пронизаними новітнім русько-комуністичним імперським месіанізмом.

Узгоджуючи з ленінськими гегемоністськими прагненнями бути альфою і омегою розвитку людської історії комуністи завжди прагнули підкорити своєму політичному (а через нього і соціальному) впливу всі народи світу. Для досягнення цієї мети використовувалися всі доступні знаряддя і методи: дипломатичний і пропагандистський тиск, постійні теоретичні звинувачення у ревізійізмі, приховане матеріальне заохочення, політичні провокації, шпіднаж, відкрите військово-втручання тощо. При цьому не бралися до уваги історичні традиції народів, їхні культурні та економічні потреби. Перед руськими комуністами маячила лише одна мета: уніфікувати свідомість народів світу та їхньої еліти у відповідності з «єдино вірним» вченням – марксизмом-ленінізмом. Прагнучи розширити ареал свого впливу, керівники СРСР, слідуючи настановам В.І. Леніна, спрямували експансіоністські устремління на країни Азії, Африки, Латинської Америки. Вторгнення у самобутній і неповторний соціально-духовний організм багатьох країн названих регіонів незнайомого йому духовного елемента (марксистсько-ленінських орієнтацій і цінностей) мав жахливі наслідки для народів цих країн – мільйони безвинно вбитих людей в ім'я чергової соціальної утопії.

Не менш жахливої руйнації зазнала самобутня культура народів, які входили до складу СРСР [див.: 19, с. 298–300], у тому числі й культура України [див.: 1–3; 6; 8; 11; 13–14; 16–18; 20–22]. Будь-яке культурне, соціально-політичне явище розглядалося крізь призму історії руського народу, а традиційні етнічні компоненти культури скрупульозно «просіювалися» через ідеологічне сито руського комунізму. Все, що було несумісним з ним, безжалісно знищувалося. Зокрема майже повністю були знищені всі дохристиянські культурні цінності українського народу. Не випадково такого остракізму з боку проросійськи налаштованих вчених зазнають наукові розвідки з історії трипільської культури тощо.

Водночас слід підкреслити, що марксизм-ленінізм цілком правомірно вказував на важливість матеріального виробництва у розвитку людської цивілізації. Опора для обґрунтування нової ідеї суспільного прогресу була знайдена. Але марксизм-ленінізм, хоча це розмірковування декому може показатися хибним, за практичної реалізації ідеї побудови комуністичного суспільства, спрямував свій аналіз не у середину суспільного буття з його серцевиною – матеріальним виробництвом, а поверх його, у фантастичний, уявний світ майбутнього, який твориться людською волею. Тому не випадково на практиці фактично було проігнороване застереження В.І. Леніна, що комунізм перемаже капіталізм вищою продуктивністю праці. «Продуктивність праці, це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу... Капіталізм може бути остаточно переможений і буде остаточно переможений тим, що соціалізм створює нову, далеко вищу продуктивність праці» [9, с. 20], – підкреслював він. Хіба міг перемогти соціалізм у всесвітньому масштабі, коли продуктивність праці у найбільш економічно розвинутих країнах була у декілька разів вищою, ніж у колишньому СРСР? Хіба міг соціалізм виграти економічну конкурентну боротьбу з капіталізмом, коли енерговитратність соціалістичної економіки була у 3,5 – 4 рази більшою ніж капіталістичної? «Комунізм, – підкреслював також В.І. Ленін, – є вища, проти капіталістичної, продуктивність праці

добровільних, свідомих, об'єднаних робітників, що використовують передову техніку» [там само, с. 21]. Дійсно, свідомі робітники показували масовий героїзм на виробництві, але чи використовували вони передову техніку? Питання риторичне, адже техніка і технологія на радянських підприємствах була застарілою, не ергономічною, а сама радянська економіка находилася не в кризі, а в соціально-економічному тупику, а це далеко не одне і те ж саме, адже вихід із будь-якого тупика можливий лише поверненням назад. Як вірно зауважує А.П. Бутенко «...проведення сталінської колективізації, сталінської індустріалізації і модернізації означало руйнування не лише капіталістичних, але й загально цивілізаційних механізмів і рушіїв прогресу, втрату радянським суспільством здатності до подальшого розвитку, входження його в стан «безвихідного застою» [5, с. 7].

Аналіз критеріїв прогресу людської історії через призму ролі матеріального виробництва, який започаткував марксизм, є надзвичайно цінним при умові, що він не обмежується розглядом економічних метаморфоз лише індустріального суспільства. В цьому розрізі досить цікавим є порівняльний аналіз аберації суспільної свідомості у соціалістичному суспільстві і суспільстві споживання. Як вірно зауважує Д.І. Кірюхін споживання «...в такому суспільстві постає не лише як один з елементів сфери економіки, а і як один з головних регулятивних принципів соціальних стосунків, як певна система, що охоплює економічну, політичну, культурну сферу» [7, с. 94]. Якщо в індустріальному суспільстві, орієнтованому на виробництво, окрема особистість втрачає свою індивідуальність, то у суспільстві споживання, яке орієнтоване не на виробництво, а на споживання, головним постає задоволення індивідуальних потреб, тобто домінантною стає існування нестандартної особистості. Суспільство споживання підтримує нетипові і унікальні особистості, бо товарне виробництво цього суспільства спрямоване на задоволення унікальних, неповторних потреб індивіда. Проте парадокс полягає в тому, що індивід не стає вільним за таких умов, адже споживання ним товару «...це не

вияв автономної волі, а результат детермінації принципами престижності речі, що споживається, її соціальної значимості, котрі, за нових умов, вийшли на перший план» [там само, с. 101]. Приватне життя в такому суспільстві, як стверджує Д.І. Кірюхін, перетворюється на своєрідне театральне видовище, яке режисоване тенденціями моди, норм споживання тощо [див.: там само]. Але це лише видимість прояву сутності суспільства споживання. В дійсності приватне життя цього суспільства режисоване не тенденціями моди чи установленими нормами споживання, а метаморфозами функціонування капіталу, який продукує нові потреби і певні товари, які їх задовольняють.

Товар є перш за все річ, яка, завдяки своїм властивостям, задовольняє певні людські потреби. Природа цих потреб не змінюється від того чим вони породжуються – шлунком чи фантазією. Людина живе у суспільстві і тому її потреби визначаються її соціальним статусом. Тобто, у будь-якому, а не лише капіталістичному суспільстві, споживання товару не є вільним. Це визначається не природою товару, а суспільним характером виробництва і споживання. Будь-яке товарне виробництво не може існувати, щоб не примушувати індивіда розвивати нові, не властиві йому потреби. Але буржуазне і комуністичне виробництво, на думку К. Маркса, докорінно різняться сутністю потреб, що продукуються. Буржуазне суспільство, в тому числі і суспільство споживання, продукує розширення потреб, задоволення яких реалізується через створені товарним виробництвом речі, предмети, явища тощо. Комуністичне суспільство продукує потреби, які задовольняються процесом самореалізації особистості, тобто, які можуть знаходитися поза товарним виробництвом.

Головним чинником, який детермінує дію споживання у будь-якому суспільстві є комунікативний, суспільний зв'язок індивідів. Причому слід підкреслити, що у суспільстві споживання також споживається споживча, а не мінова вартість, як зазначають деякі дослідники. Суспільна ж значущість споживчої вартості є основою її можливої фетишизації, яка полягає в тому, що нібито споживається не споживча, а мінова вартість. Але це лише

видимість товарного виробництва, яке не може існувати без свого постійного розширення. Така природа капіталу як рушійної сили товарного виробництва. Без продукування нових суспільних потреб капітал захиріє. Щоб існувати, йому потрібно постійно пити кров, висмоктувати мозок, духовні сили не лише робочої сили, а й споживача. «Можна стверджувати, – вірно зауважує Д.І. Кірюхін, – що в суспільстві споживання процес виробництва та акт споживання є керованими. Відтак, таке панування суспільства над індивідом (а як можна було побачити, воно виникає внаслідок розвитку ліберальної ринкової економіки) нівелює автономію особистості й робить її статус в суспільстві споживання ефемерним» [там само, с. 116]. Нове панування над особистістю здійснюється всією сукупністю духовних феноменів. Цьому слугує політика, право, засоби масової комунікації тощо. Тобто, вся соціокультурна сфера у суспільстві масового споживання стає механізмом панування над особистістю. Але вся соціокультурна сфера у суспільстві масового споживання є вторинною, адже детермінантною основою її функціонування залишається природа капіталу. Саме метаморфози функціонування капіталу продукують нові потреби людей і ті товари, які їх задовольняють.

Література:

1. *Апанович О.М.* Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність. – К.: «Варта», 1994. – 96 с.
2. *Бадзьо Ю.* Національна ідея і національне питання.– К.: “Смолоскип”, 2000. – 52 с.
3. *Белинский В.Б.* Страна Моксель. Роман-исследование. Книга первая. – К.: Українська книга, 2002. – 432 с.
4. *Бердяев Н.А.* Истоки и смысл русского коммунизма. Репринтное воспроизведение издания YMCA-PRESS, 1955 г. – М.: Наука. 1990. – 224 с.
5. *Бутенко А.П.* Исторический прогресс и тупик мобилизационной экономики // Философские науки, 1990, № 11. – С. 3–14.
6. *Діак І.В.* Україна – Росія (Історія та сучасність): Наукове видання /

В.Г. Дончик (ред.). – К., 2001. – 400 с.

7. *Кірюхін Д.І.* Індивід у суспільстві споживання // Людина в лабіринті перспектив / А.В. Толстоухов, О.Є. Перова, О.М. Рубанець та ін. – К.: Видавець

ПАРАПАН, 2004. – 220 с. – С. 94–118.

8. *Кісь Роман.* Фінал третього Риму. Російська месіанська ідея на зламі тисячоліть. Львів. 1998.

9. *Ленін В.І.* Великий почин (Про героїзм робітників у тилу. З приводу «комуністичних суботників») // Повн. збір. творів // Переклад з п'ятого російського видання. – Київ. Вид-во Політичної літератури України. – Т. 39. – С. 1–27.

10. *Ленін В.І.* XIII Всеросійський з'їзд Рад 22–29 грудня // Там само; т. 42; – С. 85–192.

11. *Лосев І.В.* Українське суспільство сьогодні: явище духовної залежності. Спроба культурологічного діагнозу // Наукові записки. Том 20–21. Теорія та історія культури. – Київ. Видавничий дом «КМ Академія», 2002. – 123 с. – С. 106–110. (В надзаг. Національний університет

12. *Мєлков Ю.О.* Віртуальна реальність як сфера самореалізації особистості // Людина в лабіринті перспектив / А.В. Толстоухов, О.Є. Перова, О.М. Рубанець та ін.. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 220 с. – С. 140–165.

13. *Мироненко Микита.* Думка про визволення України. – К.: Бібліотечка тижневика СЛОВО, 1994. – 176 с.

14. *Млиновецький Роман.* Нариси з стародавньої та давньої історії українського народу. «Українське Наукове Видавництво». 1964. – 222 с.

15. *Носов Н.А.* Виртуальная психология. – М.: Аграф, 2000. – 432 с.

16. *Півторак Г.П.* Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – К.: Академія, 2001.

17. *Плачинда С.П.* Словник давньоукраїнської міфології: – К.: Укр. письменник, 1993. – 63 с.

18. *Силенко, Лев*. Мага віра (Рідна Українська Національна Віра). Святе письмо: Велике світло волі: Співвідношення віри, науки, філософії, історії. – К.: АТ «Обереги». 1998. – 1192 с. – Парал. тит. англ.
19. Туркменбаши Сапармурат. Рухнама. – Ашхабад: Туркменская Государственная издательская служба, 2002. – 416 с.
20. Чорна книга України: Зб. документів, архів. матеріалів, листів, доп., ст., досліджень, есе. / Упоряд., ред. Ф. Зубанича; Передм. В. Яворівського. – К.: Вид. Центр Просвіта», 1998. – 784 с.
21. *ШТЕПА Павло*. Московство: Видання третє. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2000. – 352 с.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується культурологічне поле формування руської комуністичної утопії як специфічної форми прояву віртуальної соціальної реальності. Акцентовано увагу на небезпеці надмірного «занурення» у віртуальну реальність, що може призвести не лише до психологічного дискомфорту, а й фізичного страждання. Саме такою надмірною «зануреністю» у світ соціальної радянської утопії можна пояснити психологічні стреси певної частини людей при розвалі СРСР.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется культурологическое поле формирования русской коммунистической утопии как специфической формы проявления виртуальной реальности. Акцентировано внимание на опасности чрезмерного «включения» в виртуальную реальность, что может привести не только к психологическому дискомфорту, но и к физическому страданию. Таким чрезмерным «включением» в мир социальной советской утопии можно объяснить психологические стрессы некоторой части людей при развале СССР.

Опублікована: 1. *Кітов М.Г.* Комуністична утопія як специфічна форма прояву віртуальної реальності / Практична філософія, 2011, № 3. – К.: Вид-во Центру практичної філософії ПАРАПАН 2011. – С. 133-143.